

Κώστας Μοιράνθης

ΤΑΦΟΣ ΑΓΝΩΣΤΟΣ

Το νέο βιβλίο της Ρήνας Κατσελλή

● Του Σάββα Παύλου

Φιλολόγου

Κέντρο Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου

Μετά την καταστροφή του '74 και την εκθεμελίωση των πάντων στα κατεχόμενα, από έναν βάρβαρο και αδίστακτο κατακτητή, που ήθελε να εξαφανίσει κάθε μαρτυρία ελληνικής παρουσίας στις κατεχόμενες κοινότητες της Κύπρου, ως άμεση αντίδραση της μνήμης υπήρξε η συγγραφή βιβλίων με άφθονο υλικό από την ιστορία και την παράδοση διαφόρων κοινοτήτων. Έτσι είδαν το φως δεκάδες βιβλία με μαρτυρίες, μνήμες και ιστορικά στοιχεία -στις σελίδες τους αποτυπώθηκαν και αποθησαυρίστηκαν πολύτιμα, πράγματα, θέματα. Η ελληνική μνήμη πάλευε με την ισοπέδωση, που προσπαθούσε να επιβάλει διά πυρός και σιδήρου η τουρκική κατοχική δύναμη.

Η τάση αυτή, της μελέτης και της έκδοσης βιβλίων, επεκτάθηκε και για τις κοινότητες στις ελεύθερες περιοχές της Κύπρου. Έτσι συγκροτείται ένα σώμα βιβλίων με μαρτυρίες για τις κοινότητες του νησιού μας. Στο πολύτιμο μελέτημα του Κωστή Κοκκινόφτα, «Βιβλιογραφία χωριών και πόλεων της Κύπρου (1942-2007)», το οποίο δημοσιεύτηκε πρόσφατα στην Επετηρίδα του Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών¹, καταγράφονται 15 εκδόσεις που κυκλοφόρησαν πριν από το 1974 και 205 που κυκλοφόρησαν μετά την τουρκική εισβολή, οι οποίες μελετούν και παραθέτουν στοιχεία για τα χωριά και τις πολιτείες της Κύπρου. Οι μελετητές, οι συγγραφείς, οι επιμελητές αυτών των βιβλίων, αποτυπώνουν την πορεία της κοινότητας μέσα στον χρόνο, αναδεικνύουν τις στάσεις, συνήθειες και συμπεριφορές, που τη χαρακτήριζαν, το συλλογικό πνεύμα και τους συνεκτικούς δεσμούς που καλλιέργησε.

Χάριτας οφείλομε στην στρηρά και χαλκέντερο Ρήνα Κατσελλή, που από τους πρώτους συνειδητοποίησε την ανάγκη ενός οδοφράγματος στην πάλη

της Κύπρου για επιβίωση, του οδοφράγματος της μνήμης, όταν οι λωτοφάγοι του σύγχρονου τρόπου ζωής, αλλά και πολλοί άλλοι, οργανωμένοι και κατευθυνόμενοι από διεθνή, καθώς και εντόπια, κέντρα, μεθοδεύουν την επέλαση της λήθης και της αμνησίας, για να διολισθήσουν πιο άνετα και εύκολα τα διάφορα σχέδια υποταγής και παράδοσης.

Οι εκδόσεις της Ρήνας Κατσελλή είναι αρκετές και εκτός από τα γενικά για τη ζωή της Κερύνειας, του αγαπημένου γενέθλιου τόπου, καλύπτουν και θέματα αρχαιακά, έντυπα και πρόσωπα. Τελευταία, σε επτά τόμους, εκδίπλωσε τα της ζωής και της δραστηριότητας τεσσάρων προσωπικοτήτων που έδρασαν στον κερυνειώτικο χώρο: Σάβας Χρίστης (τρεις τόμοι), Μαυρουδής Γεωργίου - ποιητής Κάρμιος (δύο τόμοι), Γεώργιο Γεωργίου - ο γνωστός Ρέουτερ και, τελευταία, ένας τόμος για τον Κώστα Μοιράνθη.

Παρουσιαζόμενος ενώπιον κοινού, σε εκδήλωση, μπροστά σε Κερυνειώτες κυρίως, για να πω λίγα λόγια για το τελευταίο βιβλίο της, που αναφέρεται σε μια προσωπικότητα που έδρασε στον, κατεχόμενο σήμερα, κερυνειώτικο χώρο, αισθάνθηκα άβολα μήπως και εκδιπλώσω τις σκέψεις μου με την άνεση του προνομιούχου. Μήπως μιλήσω με αποστασιοποιημένο και εγκυκλοπαιδικό τρόπο για τον πόνο της προσφυγιάς σε ανθρώπους, που βιώνουν αυτόν τον πόνο, ενώ εγώ, όσο και να προσπαθούσα, θα παρέμενα στη θεωρητική και νοητική εκδίπλωση του θέματος.

Γιατί μεγάλωσα σε μια κοινότητα της ελεύθερης Κύπρου. Ζω, τώρα, στη Λευκωσία. Κάθε που με πιάνουν οι καταθλίψεις μου και οι μαύρες μου, όταν τα υπαρξιακά και ψυχολογικά μου φτάνουν σε αδιέξοδο, οδεύω τάχιστα για τη γενέτειρά μου. Περπατώ για πολλές ώρες στους τόπους, όπου βλάστησαν τα δώδεκά μου χρόνια, μέσα στις οικείες

¹ Κωστής Κοκκινόφτας, «Βιβλιογραφία χωριών και πόλεων της Κύπρου (1942-2007)», Επετηρίδα XXXIV 2008,

Κέντρο Επιστημονικών Ερευνών, Λευκωσία 2008, σ. 369 - 389.

μυρωδιές και τις οικείες εικόνες, στη γνωστή χλωρίδα του κάμπου της και την πανίδα της -φτωχική αυτή αλλά ξέρω τα ονόματά της όλα. Οι μνήμες και οι συνεκτικοί δεσμοί αναζωογονούνται αμέσως, μια φρεσκάδα με δροσίζει, ό,τι συγκρότησε τον κόσμο μου στην παιδική μου ηλικία παραμένει ζωντανό και έτοιμο ηρεμεί η καρδιά μου. Επιστρέφω στο σπίτι, στη Λευκωσία, διαφορετικός, ένας άλλος άνθρωπος. Τότε σκέφτομαι ότι το μεγαλύτερο έγκλημα της τουρκικής κατοχής είναι αυτό το ξερίζωμα, η βίαιη εκθεμελίωση και η διακοπή της συνέχειας. Παρόμοια αισθήματα κατάθλιψης και υπαρξιακών κενών και αδιεξόδων έχουν και οι άλλοι άνθρωποι, οι πρόσφυγες όμως δεν έχουν το δικαίωμα της συνέχειας και της επιστροφής, της αναγεννητικής προοπτάσης στους τόπους της παιδικής τους ηλικίας, πρέπει να γυρίζουν σαν τις άδικες κατάρες πέριξ των προσφυγικών συνοικισμών και των άλλων συνοικιών, όπου βρίσκεται τώρα το σπίτι τους.

Πιστεύω ότι εδώ επιβάλλεται η παράθεση ενός μικρού αποσπάσματος από την παρουσίαση, που έγραψα για ένα βιβλίο, που αναφερόταν στην κοινότητα του Ασκά, σε μια κοινότητα, δηλαδή, της ελεύθερης Κύπρου:

«Κάτοικοι του Ασκά, αυτής της παραδεισένιας φέτας που αναδεικνύει το βιβλίο, που αφιερώνεται στον συλλογικό σας χώρο», έγραψα στη βιβλιοπαρουσίαση αυτή, «να χαίρεστε την κοινότητά σας και να προχωρήσετε και στο μέλλον με τα τεκμήρια της ευαισθησίας και των συνεκτικών ιστών, που δημιουργεί ο γενέθλιος τόπος. Αλλά κάθε τέτοια ευφρόσυνη γιορτή, που επιτελεί η έκδοση ενός βιβλίου για τις ζωντανές ελληνικές κοινότητες της Κύπρου, ας είναι και μια υπόμνηση της έλλειψης, του κενού και της πίκρας στους κατοίκους των κατεχομένων κοινοτήτων. Εμείς οι τυχεροί, που μένουμε στις κοινότητές μας, ή μπορούμε οποιαδήποτε στιγμή να επιστρέψουμε σ' αυτές και να αρπάξουμε ξανά το κομμένο νήμα της ζωντανής μνήμης και της ζωντανής βίωσης, ας κρατήσουμε κι ενός λεπτού μνήμη, αφιερωμένο στις σμπαλαλισμένες ψυχές των κατοίκων από τις κατεχόμενες κοινότητες, που η τουρκική βαρβαρότητα σφαγίασε και τη σύνδεση με την παιδική τους ηλικία».

Η Ρήνα Κατσελλή έρχεται σ' αυτό το θέμα αρωγός, ειδικά στον Κερυνειώτη, με τις έρευνες και τις εκδόσεις της, επειδή του προσφέρει μια κορυφή

για να κρατηθεί, έστω για λίγο, στο αποκούμπι της μνήμης και της αναπόλησης, πριν στροβιλιστεί πάλι στη δίνη του ανέστιου και του ξεριζωμένου. Γιατί κανένα βιβλίο δεν μπορεί να προσφέρει την πλήρη αναπλήρωση.

Στο καινούργιο βιβλίο της ασχολείται με τον Κώστα Μοιράνθη, δάσκαλο, λογοτέχνη και μουσικό, που εγκαταστάθηκε στην περιοχή της Κερύνειας, έζησε και πέθανε εκεί, δολοφονημένος από τα τουρκικά στρατεύματα εισβολής το 1974, και σφράγισε τον κερυνειώτικο χώρο με την παρουσία και τις δραστηριότητές του. Παρακολουθεί τη ζωή του από τη γενέτειρά του, στα βουνά της Πιτσιλιάς, στις διάφορες

μετακινήσεις του, στους τόπους διορισμού του. Θεωρώ ως αρετή του βιβλίου το ότι δεν παραθέτει απλώς τα βιογραφικά του στοιχεία, μα προβαίνει και σε ανάλυση των συνθηκών, κοινωνικών και πολιτιστικών, του ήθους, του έθους και των συνηθειών των κοινοτήτων στις οποίες τοποθετήθηκε ως δάσκαλος και έδρασε σ' αυτές: Δίκωμο (1924 – 1927), Αγρός (1927 – 1931), Άγιος Αμβρόσιος (1931 – 1933), Καζάφανι (1933 – 1939), Ριζοκάρπασο (1939 – 1942), Τριμίθι (1942 – 1945), Άγιος Επίκτητος (1945 – 1948), Κερύνεια (1948 – 1951), Άγιος Ιωάννης Αγρού (1951 – 1953), Λιπέτρι (1953 – 1956), Περιστερωπονηγή (1956 – 1958), Τρίκωμο (1958 – 1963). Για όλες τις κοινότητες

παράθετει ειδικά στοιχεία και πληροφορίες, μα ταυτόχρονα παρακολουθεί και τις ευρύτερες εξελίξεις στο Κυπριακό, στην κοινωνία και την πολιτική ζωή του νησιού, όπως είναι τα Οκτωβριανά, ο αγώνας του 55 – 59, η υποκινούμενη από την Τουρκία ανταρσία του 1963 και οι διακοινοτικές ταραχές. Επίσης ερευνά την επίδραση των εξελίξεων στη ζωή του βιογραφούμενου Κώστα Μοιράνθη, τις σκέψεις και τους προβληματισμούς του – με συγκίνηση στάθηκε στην εμμονή του για σπουδές στο βιολί και στην απόφασή του, αρκετά χρόνια αργότερα, να εγκαταλείψει τα όνειρα για μουσικές σπουδές στο εξωτερικό. Η μικρή Κύπρος, ειδικά την περίοδο που έζησε ο Μοιράνθη, ήταν πολύ σκληρή για τέτοια όνειρα και η ματαίωση, η διάψευση και η παραίτηση ήταν το φυσιολογικώς αναμενόμενο για εκατοντάδες ευαίσθητους και ονειροπόλους νέους. Στη συγκεκριμένη περίπτωση ο Μοιράνθη αποφασιάζει ότι «πρώτα θα είναι δάσκαλος, ενώ παράλληλα θα μελετούσε και θα ασχολείτο με τη συγγραφή διηγημάτων και μυθιστορημάτων. Το βιολί και

γενικά η μουσική θα ήταν μόνο η αναψυχή του».

Στο βιβλίο της Ρήνας Κατσελλή για τον Μοιράνθη, σε ειδικό κεφάλαιο αναδημοσιεύονται οι λογοτεχνικές καταθέσεις του στα έντυπα της Κύπρου: *Πάφος, Κυπριακά Γράμματα, Πνευματική Κύπρος*.

Ακόμη δημοσιεύει αλληλογραφία με τα μέλη της οικογένειάς του και σε ειδικό κεφάλαιο το περιεχόμενο των επιστολών του Ι. Συκουτρή προς τον Μοιράνθη.

Γιατί ο Κώστας Μοιράνθης, νεαρός τότε, δεκαεννέα χρονών, έρχεται σε επαφή και αλληλογραφεί με τον μεγάλο φιλόλογο Ιωάννη Συκουτρή, που βρισκόταν στην Κύπρο, εργαζόμενος στο Ιεροδιδασκαλείο της Λάρνακας. Τόλμη εκ μέρους του Μοιράνθη, αλλά και πνεύμα ευρύ εκ μέρους του Συκουτρή, που απαντά και μπαίνει σε διάλογο με εκτενή γράμματα, απευθυνόμενα σε ένα άνθρωπο που μόλις αρχίζει να διατυπώνει τις ανησυχίες του. Όπως γράφει ο Συκουτρή (σελ. 267): «Δί' εμέ, όχι μόνον καθήκον, αλλά και ευχαρίστησίς μου να έρχομαι εις επαφήν προς εκείνους οι οποίοι πρόκειται ν'αποτελέσουν την νέαν γενεάν, και μάλιστα όταν δεικνύουν από τώρα ότι ημπορούμε να ελπίζωμεν εις αυτούς κάπως βάσιμα»

Ο μεγάλος Συκουτρής διέκρινε λοιπόν τον Μοιράνθη, ελπίζει σ' αυτόν. Η αλληλογραφία τους σχετίζεται με τα αγαπημένα θέματα των λογίων αυτής της εποχής: η γλώσσα και το γλωσσικό ζήτημα με τη διαμάχη Καθαρεύουσας και Δημοτικής, η λογοτεχνία και άλλα.

Και πράγματι ο Κώστας Μοιράνθης μπορεί να δώσει στον χώρο της λογοτεχνίας. Άνθρωπος αφοσιωμένος στη μουσική, μελετά λογοτεχνικά και άλλα βιβλία, με ευαισθησία στο θέμα της κοινωνικής δικαιοσύνης και των εθνικών διεκδικήσεων της Κύπρου και κάποτε αρχίζει με ολιγοσελίδες λογοτεχνικές καταθέσεις. Τα παρατά για ένα μεγάλο διάστημα. Όπως ο ίδιος αναφέρει: «Το 49 δημοσίεψα το “**Ταμήλιο ταξίδι**” σα διαφήμιση για [τη νουβέλα] *Το Άντρο* και ανάγγελλα τη σύντομη έκδοσή του. Αλλά τον επόμενο χρόνο δεν είχα λεφτά. Τον άλλο άρχισα το ρετουσάρισμα, ώστε να πυκνώσω το έργο ακόμα πιο πολύ, δεν πρόφτασα να το τελειώσω το καλοκαίρι, το δασκαλίκι σπάζει τα νεύρα, την αντοχή, στο μεταξί νέες ιδέες με πολιορκήσαν, νέα προβλήματα, της Τέχνης και της ζωής, άλλη αναβολή, για να κάμω το έργο πιο σύνθετο και...Το αποτέλεσμα ότι πέρασαν τα χρόνια, ο ενθουσιασμός έσβησε, έρχεται πια το ερώτημα: Για ποιο σκοπό;».

Ακόμη, όταν έδειξε τα πεζογραφικά του δημιουργήματα σε κάποιο λόγιο αυτός τον απέτρεψε όσον αφορά το θέμα της δημοσίευσής τους, γιατί τα έβρισκε πολύ τολμηρά.

Στις μαρτυρίες αυτές κωδικοποιούμε τις δυσκολίες της κυπριακής κοινωνίας για ένα συγγραφέα υποπήφιο ή εν ενεργεία. Δυσκολίες οικονομικές, περιορισμός στα επαγγελματικά, μη ενθάρρυνση από τον κοινωνικό περίγυρο, πουριτανισμός, αλλά και οι αμφιβολίες και οι μετεωρισμοί του ίδιου του συγγραφέα.

Όμως, στην εξέλιξη ο Κώστας Μοιράνθης χαρακτηρίζεται και από ένα μεγαλόπνοο συγγραφικό πρόγραμμα. Ύστερα από κάποιο διάστημα συγγραφικής αποχής επιστρέφει στο γράψιμο, ρίχνεται παθιασμένα στις μυθιστορηματικές του σελίδες, εργάζεται συνεχώς, και τα τελευταία χρόνια της ζωής του ολοκληρώνει εννέα μυθιστορήματα. Προγραμματίζε μάλιστα ταξίδι στην Αθήνα, τον Σεπτέμβριο του 1974, για να διευθετήσει την έκδοση των βιβλίων του. Είναι πια οικονομικά άνετος, σχεδιάζει την έκδοση ενός μυθιστορηματός του κάθε χρόνο.

Η τουρκική εισβολή, τον Ιούλιο του 1974, όμως συντρίβει τα πάντα. Ο Μοιράνθης δολοφονείται από τους Τούρκους στρατιώτες, τα γραφτά του χάνονται, ανάμεσά τους και τα εννέα ολοκληρωμένα μυθιστορήματα, ο ίδιος ρίχνεται σε άγνωστο τάφο.

Είναι χαρακτηριστική η μαρτυρία για την τελευταία μέρα της ζωής του, που μας παραθέτει η συγγραφέας Ρήνα Κατσελλή:

«Οι νέοι πολεμούσαν τον εχθρό στα φυλάκια εξουθενωμένοι. Ο ίδιος δεν ήταν νέος, αλλά μπορούσε να είναι κάπως χρήσιμος. Προσφέρθηκε να μεταφέρει με το αυτοκίνητό του τρόφιμα στα φυλάκια.

Την τελευταία διαδρομή την έκανε Δευτέρα, 22 του Ιούλη, μετά που έγινε ανακοίνωση από το ραδιόφωνο πως έγινε συμφωνία κατάπαυσης του πυρός. [...]Αφού φόρτωσαν στο αυτοκίνητο τα φαγητά, διέταξαν ένα νεαρό εθνοφρουρό να τον συνοδεύσει για να πάνε μαζί στα δυτικά φυλάκια, γύρω από το στρατόπεδο της Παναγίας της Γλυτζιώτισσας και να τα διανέμουν.

[...]Εξέκρινε με τον νεαρό εθνοφρουρό συνοδηγό, διάσχισε την οδό Πραξάνδρου μέχρι το τέλος και πήρε την οδό Λαπήθου, στην οποία πηγαινοερχόταν πάνω από σαράντα χρόνια. Ήταν ο δρόμος προς το κτήμα, το σπίτι του.[...]

Ως εδώ ήταν! Ριπή Τούρκου ακροβολιστή ή σφαίρες από πολυβολισμό τανκ τον πέτυχαν. Προσπάθησε φαίνεται να κάνει επαναστροφή και να γυρίσει στην Κερύνεια, αλλά το αυτοκίνητο σταμάτησε εκεί καιρία τραυματισμένο, όπως και ο ιδιοκτήτης του. Ο νεαρός συνοδηγός του δεν πληγώθηκε. Βγήκε από το αυτοκίνητο και κατάφερε να σύρει τον πληγωμένο Μοιράνθη στη νότια μεριά του δρό-

μου, όπου υπήρχε ένα ξέβαθο αυλάκι και μετά ψηλός όχτος. Τον ακούμπησε εκεί. Ήταν ζωντανός και είχε τις αισθήσεις του. Τις τελευταίες δυνάμεις του τις εξάντλησε, για να πει στον νεαρό από πού έπρεπε να διαφύγει. Ήξερε όσο κανένας άλλος τα κατατόπια».

Του έδωσε τις σωστές οδηγίες πώς να ξεφύγει και τον παρότρυνε να φύγει. «Άφησε με εμένα!», του τόνισε, «πήγαινε να γλυτώσεις». Ο νέος δεν είχε εκλογή, υπάκουσε και γλύτωσε.

Κωδικοποιώ τώρα τα τρία κύρια σημεία που σφραγίζουν το τέλος της ζωής του ανθρώπου και δημιουργού Κώστα Μοιράνθη:

α) Σκοτώνεται από τα τουρκικά στρατεύματα εισβολής, που προωθούνταν προς την Κερύνεια όταν, υπηρετώντας στην Πολιτική Άμυνα, έπαιρνε φαγητό στους στρατιώτες, που μάχονταν υπέρ πατρίδος. Ένας ακόμη νεκρός από το τουρκικό βόλι στις πιο τραγικές και προδομένες μέρες, που γνώρισε αυτός ο τόπος στη μακραίωνη διαδρομή του.

β) Στο σπίτι του είχε πολυεπίδη λογοτεχνική δημιουργία, που, όπως αναφέραμε, προγραμματιζε, για να εκδοθεί από εκδοτικό οίκο της Αθήνας. Οι Τούρκοι λεηλάτησαν όμως το σπίτι του και όπως ευστόχως έγραψε ο ανιψιός του, και καλός ποιητής, Γιάννης Παπαδόπουλος, τα σκορπισμένα χαρτιά του «λιώσανε μέσα στα λεμονόδεντρα με το πρωτοβρόχι, πρώτη και τελευταία έκδοση από το πεστήριο του Αττίλα» Το πεστήριο του Αττίλα, που δεν υπηρετεί τις λειτουργίες της ζωής και της δημιουργίας, αλλά του θανάτου, σαν μυλόπετρα του χάρου. Σ' αυτό το πεστήριο συνθλίφανε τόσα και τόσα πολιτιστικά δημιουργήματα του τόπου μας, αρχεία, βιβλιοθήκες, αλληλογραφία πνευματικών δημιουργών, εκκλησίες, νεκροταφεία, εικόνες ανυπολόγιστης αξίας, που όδευσαν σε ξένα κέντρα -το στάδιο της λεηλασίας χαρακτηρίζει ακόμη τις νοοτροπίες του τουρκικού κράτους, η καταστροφή και η εκθεμελίωση τόπων αποτελεί τη συνηθισμένη και οικεία τακτική για την τουρκική λογική.

γ) Τρίτο σημείο, ο τάφος του Κώστα Μοιράνθη είναι άγνωστος. Μέσα στη δίνη της εισβολής και της προώθησης των τουρκικών στρατευμάτων δεν γνωρίζουμε πού απέθεσαν τη σορό του, πού σήμερα αναπαύεται.

Χωρίς μνήμα, χωρίς δηλαδή μνήμη, τάφο που να μνημειώνει την τελευταία κατοικία του. Κι όμως ο σεβασμός στους νεκρούς και η φροντίδα για

τον τάφο τους αποτελεί βασική συνισταμένη της ελληνικής κοινωνίας. Στα ομηρικά έπη είναι έκδηλο, προβάλλεται έντονα. Χαρακτηριστικά ο νεκρός Ελπήνορας παρακαλεί τον Οδυσσέα να φροντίσει για την ταφή του. Να με θυμηθείς, του λέει, μη φύγεις και με εγκαταλείψεις άταφο, άκλαυτο: «Μή μ' ἄκλαυτον ἄθαπτον ἰὼν ὀπιθεν καταλίπειν». Σήμα να ανυψώσεις για χάρη μου στο περιγιάλι της θάλασσας, να βλέπουν οι μελλούμενοι και να με μνημονεύουν, του τονίζει.

Από τις αρχές του ελληνικού πολιτισμού, το μνήμα, ο τύμβος και η επιτύμβια επιγραφή σημείωναν το πέρασμα του νεκρού από τη ζωή, καθώς και τον τόπο ανάπαυσής του. Ο Ελπήνορας ζητά να τοποθετηθεί στον τάφο του ένα κουπί, ως μνημείωση μιας ύπαρξης που κωπηλατούσε, όταν ήταν ζωντανός. Στην εξέλιξη, με τη διάδοση της γραφής, καθιερώνεται η επιτύμβια επιγραφή, που μας

άφησε σπάνια σε ποιότητα και συμπύκνωση κείμενα για το θέμα του θανάτου, μα και κείμενα φιλοσοφικής εγκαρτέρησης και περηφάνειας.

Και ο χριστιανικός κόσμος συνέχισε τη συνήθεια των επιτυμβίων επιγραμμάτων, γιατί ο Χριστιανισμός ανέδειξε τη φροντίδα περί των κεκοιμημένων, η περιποίηση των τάφων τους και

η τέλεση μνημοσύνων και λειτουργιών για τους προσφιλείς νεκρούς αποτελεί θεμελιώδες ήθος της χριστιανικής ζωής.

Χαρακτηριστικά ο Νίκος Γαβριήλ Πεντζίκης, όταν επισκεπτόταν μια πόλη της Ελλάδας, παρατηρούσε τη συμπεριφορά των κατοίκων όσον αφορά τη φροντίδα και περιποίηση του κοιμητηρίου και ανάλογα με την κατάσταση του έβγαζε συμπεράσματα για την πνευματικότητα της τοπικής κοινωνίας.

Το βιβλίο της Ρήνας Κατοελλή αποτελεί ένα είδος επιτυμβίου στον Κώστα Μοιράνθη. Δεν γνωρίζουμε τον τάφο του, πού κείται, την τύχη των γραπτών του, που μπορεί να τον καθιέρωναν στον χώρο της λογοτεχνίας. Μπροστά στη φρικιαστική παγωνιά της ανυπαρξίας και της ελλειψης μνήματος /σήματος για μια ανθρώπινη ύπαρξη που ελαμψε και δημιούργησε κάποτε, το βιβλίο της διασώζει και αποτυπώνει την παρουσία του ως επιτύμβια στηλη.

*Πνεῦμα Μοιράνθους τόδε βιβλίον κεύθει,
ἦθος, ἔθος καὶ συνήθειαν μουσικῆς,
γεωργοῦ, διδασκάλου, συγγραφέως·
τὰ δὲ ἄλλα γαῖα Κυρηνείας.*